प्रवेशः – टिप्पणी

This notes is prepared as a guide for students preparing for Praveshaha (First level correspondence course) of Samksrita Bharati.

- N.Karthik,
Samskrita Bharati volunteer,
Chennai

प्रार्थना

वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्यसमप्रभ ।
निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ।।

सरस्वति नमस्तुभ्यं वरदे कामरूपिणि ।
विद्यारम्भं करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे सदा ।।

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा ।
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृतमातरम् ।।
संस्कृतस्य प्रसाराय नैजं सर्वं ददाम्यहम् ।
संस्कृतस्य सदा भक्तो वन्दे संस्कृतमातरम् ।।
संस्कृतस्य कृते जीवन् संस्कृतस्य कृते यजन् ।
आत्मानमाहुतं मन्ये वन्दे संस्कृतमातरम् ।।

TO BE READ DAILY

1. I am a miracle
2. Do not complain. Count your blessings.
3. Purpose of life is to be happy.
4. Keep yourself fit. Do not be a burden to others.
5. Listen to others with an open mind.

6. A day without laughter is a day wasted.
7. You can be angry. But you don't have any right to be cruel.
8. Do not find fault with others. No one likes that.
9. Appreciate others honestly. It is a great motivator.

10. Do God's work. It is your duty.
11. Have a smiling face. It generates positivity in you and in others.
12. Praising great souls is not needed. Follow what they preach.
13. Before doing anything, ask yourself, "Does God like this?"

14. If something happens the way you want, it is good. If it doesn't happen, it is very good. It happens the way God wants it. This is called positive attitude.
15. Peace of mind is the greatest Siddhi.

क्रियापदानि -I[परस्मैपदि]

बालकः गच्छति	बालकाः गच्छन्ति	अहं गच्छामि	वयं गच्छामः
बालकः आगच्छति	बालकाः आगच्छन्ति	अहम् आगच्छामि	वयम् आगच्छामः
बालकः उपविशति	बालकाः उपविशन्ति	अहम् उपविशामि	वयम् उपविशामः
बालकः उत्तिष्ठति	बालकाः उत्तिष्ठन्ति	अहम् उत्तिष्ठामि	वयम् उत्तिष्ठामः
बालकः पठति	बालकाः पठन्ति	अहं पठामि	वयं पठामः
बालकः लिखति	बालकाः लिखन्ति	अहं लिखामि	वयं लिखामः
बालकः खादति	बालकाः खादन्ति	अहं खादामि	वयं खादामः
बालकः पिबति	बालकाः पिबन्ति	अहं पिबामि	वयं पिबामः
बालकः पश्यति	बालकाः पश्यन्ति	अहं पश्यामि	वयं पश्यामः
बालकः क्रीडति	बालकाः क्रीडन्ति	अहं क्रीडामि	वयं क्रीडामः

क्रियापदानि –II [परस्मैपदि]

महिला नयति	महिलाः नयन्ति	अहं नयामि	वयं नयामः
महिला आनयति	महिलाः आनयन्ति	अहम् आनयामि	वयम् आनयामः
महिला स्वीकरोति	महिलाः स्वीकुर्वन्ति	अहं स्वीकरोमि	वयं स्वीकुर्मः
महिला स्थापयति	महिलाः स्थापयन्ति	अहं स्थापयामि	वयं स्थापयामः
महिला ददाति	महिलाः ददति	अहं ददामि	वयं दद्मः
महिला शृणोति	महिलाः शृण्वन्ति	अहं शृणोमि	वयं शृणुमः/शृण्मः
महिला वदति	महिलाः वदन्ति	अहं वदामि	वयं वदामः
महिला चिन्तयति	महिलाः चिन्तयन्ति	अहं चिन्तयामि	वयं चिन्तयामः
महिला स्मरति	महिलाः स्मरन्ति	अहं स्मरामि	वयं स्मरामः
महिला हसति	महिलाः हसन्ति	अहं हसामि	वयं हसामः

क्रियापदानि –III [परस्मैपदि]

सः कीलयति	ते कीलयन्ति	अहं कीलयामि	वयं कीलयामः
सः उद्घाटयति	ते उद्घाटयन्ति	अहम् उद्घाटयामि	वयम् उद्घाटयामः
सः प्रेषयति	ते प्रेषयन्ति	अहं प्रेषयामि	वयं प्रेषयामः
सः प्राप्नोति	ते प्राप्नुवन्ति	अहं प्राप्नोमि	वयं प्राप्नुमः
सः प्रक्षालयति	ते प्रक्षालयन्ति	अहं प्रक्षालयामि	वयं प्रक्षालयामः
सः निन्दति	ते निन्दन्ति	अहं निन्दामि	वयं निन्दामः
सः ताडयति	ते ताडयन्ति	अहं ताडयामि	वयं ताडयामः
सः रोदिति	ते रुदन्ति	अहं रोदिमि	वयं रुदिमः
सः क्षिपति	ते क्षिपन्ति	अहं क्षिपामि	वयं क्षिपामः
सः गृह्णाति	ते गृह्णन्ति	अहं गृह्णामि	वयं गृह्णीमः

क्रियापदानि –IV [परस्मैपदि]

सा प्रविशति	ताः प्रविशन्ति	अहं प्रविशामि	वयं प्रविशामः
सा अटति	ताः अटन्ति	अहम् अटामि	वयम् अटामः
सा धावति	ताः धावन्ति	अहं धावामि	वयं धावामः
सा नमति	ताः नमन्ति	अहं नमामि	वयं नमामः
सा उन्नयति	ताः उन्नयन्ति	अहम् उन्नयामि	वयम् उन्नयामः
सा आरोहति	ताः आरोहन्ति	अहम् आरोहामि	वयम् आरोहामः
सा अवरोहति	ताः अवरोहन्ति	अहम् अवरोहामि	वयम् अवरोहामः
सा तरति	ताः तरन्ति	अहं तरामि	वयं तरामः
सा गायति	ताः गायन्ति	अहं गायामि	वयं गायामः
सा नृत्यति	ताः नृत्यन्ति	अहं नृत्यामि	वयं नृत्यामः

क्रियापदानि –V [आत्मनेपदि]

बालकः कम्पते	बालकाः कम्पन्ते	अहं कम्पे	वयं कम्पामहे
बालकः याचते	बालकाः याचन्ते	अहं याचे	वयं याचामहे
बालकः लभते	बालकाः लभन्ते	अहं लभे	वयं लभामहे
बालकः ईक्षते	बालकाः ईक्षन्ते	अहम् ईक्षे	वयं ईक्षामहे
बालकः चोरयते	बालकाः चोरयन्ते	अहं चोरये	वयं चोरयामहे
बालकः वन्दते	बालकाः वन्दन्ते	अहं वन्दे	वयं वन्दामहे
बालकः भाषते	बालकाः भाषन्ते	अहं भाषे	वयं भाषामहे
बालकः पचते	बालकाः पचन्ते	अहं पचे	वयं पचामहे
बालकः भुङ्क्ते	बालकाः भुञ्जते	अहं भुञ्जे	वयं भुञ्ज्महे
बालकः मोदते	बालकाः मोदन्ते	अहं मोदे	वयं मोदामहे

<u>क्रियापदानि</u> - । [परस्मैपदि] क्तवतु

बालकः गतवान्	बालकाः गतवन्तः	अहं गतवान्	वयं गतवन्तः
बालकः आगतवान्	बालकाः आगतवन्तः	अहम् आगतवान्	वयम् आगतवन्तः
बालकः उपविष्टवान्	बालकाः उपविष्टवन्तः	अहम् उपविष्टवान्	वयम् उपविष्टवन्तः
बालकः उत्थितवान्	बालकाः उत्थितवन्तः	अहम् उत्थितवान्	वयम् उत्थितवन्तः
बालकः पठितवान्	बालकाः पठितवन्तः	अहं पठितवान्	वयं पठितवन्तः
बालकः लिखितवान्	बालकाः लिखितवन्तः	अहं लिखितवान्	वयं लिखितवन्तः
बालकः खादितवान्	बालकाः खादितवन्तः	अहं खादितवान्	वयं खादितवन्तः
बालकः पीतवान्	बालकाः पीतवन्तः	अहं पीतवान्	वयं पीतवन्तः
बालकः दृष्टवान्	बालकाः दृष्टवन्तः	अहं दृष्टवान्	वयं दृष्टवन्तः
बालकः क्रीडितवान्	बालकाः क्रीडितवन्तः	अहं क्रीडितवान्	वयं क्रीडितवन्तः

<u>क्रियापदानि</u> - । [परस्मैपदि] क्तवतु

बालिका गतवती	बालिकाः गतवत्यः	अहं गतवती	वयं गतवत्यः
बालिका आगतवती	बालिकाः आगतवत्यः	अहम् आगतवती	वयम् आगतवत्यः
बालिका उपविष्टवती	बालिकाः उपविष्टवत्यः	अहम् उपविष्टवती	वयम् उपविष्टवत्यः
बालिका उत्थितवती	बालिकाः उत्थितवत्यः	अहम् उत्थितवती	वयम् उत्थितवत्यः
बालिका पठितवती	बालिकाः पठितवत्यः	अहं पठितवती	वयं पठितवत्यः
बालिका लिखितवती	बालिकाः लिखितवत्यः	अहं लिखितवती	वयं लिखितवत्यः
बालिका खादितवती	बालिकाः खादितवत्यः	अहं खादितवती	वयं खादितवत्यः
बालिका पीतवती	बालिकाः पीतवत्यः	अहं पीतवती	वयं पीतवत्यः
बालिका दृष्टवती	बालिकाः दृष्टवत्यः	अहं दृष्टवती	वयं दृष्टवत्यः
बालिका क्रीडितवती	बालिकाः क्रीडितवत्यः	अहं क्रीडितवती	वयं क्रीडितवत्यः

क्रियापदानि – II [परस्मैपदि] क्तवतु

युवकः नीतवान्	युवकाः नीतवन्तः	अहं नीतवान्	वयं नीतवन्तः
युवकः आनीतवान्	युवकाः आनीतवन्तः	अहम् आनीतवान्	वयम् आनीतवन्तः
युवकः स्वीकृतवान्	युवकाः स्वीकृतवन्तः	अहं स्वीकृतवान्	वयं स्वीकृतवन्तः
युवकः स्थापितवान्	युवकाः स्थापितवन्तः	अहं स्थापितवान्	वयं स्थापितवन्तः
युवकः दत्तवान्	युवकाः दत्तवन्तः	अहं दत्तवान्	वयं दत्तवन्तः
युवकः श्रुतवान्	युवकाः श्रुतवन्तः	अहं श्रुतवान्	वयं श्रुतवन्तः
युवकः उदितवान्/ उक्तवान्	युवकाः उदितवन्तः/ उक्तवन्तः	अहम् उदितवान्/ उक्तवान्	वयम् उदितवन्तः/ उक्तवन्तः
युवकः चिन्तितवान्	युवकाः चिन्तितवन्तः	अहं चिन्तितवान्	वयं चिन्तितवन्तः
युवकः स्मृतवान्	युवकाः स्मृतवन्तः	अहं स्मृतवान्	वयं स्मृतवन्तः
युवकः हसितवान्	युवकाः हसितवन्तः	अहं हसितवान्	वयं हसितवन्तः

क्रियापदानि – II [परस्मैपदि] क्तवतु

युवती नीतवती	युवत्यः नीतवत्यः	अहं नीतवती	वयं नीतवत्यः
युवती आनीतवती	युवत्यः आनीतवत्यः	अहम् आनीतवती	वयम् आनीतवत्यः
युवती स्वीकृतवती	युवत्यः स्वीकृतवत्यः	अहं स्वीकृतवती	वयं स्वीकृतवत्यः
युवती स्थापितवती	युवत्यः स्थापितवत्यः	अहं स्थापितवती	वयं स्थापितवत्यः
युवती दत्तवती	युवत्यः दत्तवत्यः	अहं दत्तवती	वयं दत्तवत्यः
युवती श्रुतवती	युवत्यः श्रुतवत्यः	अहं श्रुतवती	वयं श्रुतवत्यः
युवती उदितवती/ उक्तवती	युवत्यः उदितवत्यः/ उक्तवत्यः	अहम् उदितवती / उक्तवती	वयम् उदितवत्यः/ उक्तवत्यः
युवती चिन्तितवती	युवत्यः चिन्तितवत्यः	अहं चिन्तितवती	वयं चिन्तितवत्यः
युवती स्मृतवती	युवत्यः स्मृतवत्यः	अहं स्मृतवती	वयं स्मृतवत्यः
युवती हसितवती	युवत्यः हसितवत्यः	अहं हसितवती	वयं हसितवत्यः

<u>क्रियापदानि</u> - III [परस्मैपदि] क्तवतु

सः कीलितवान्	ते कीलितवन्तः	अहं कीलितवान्	वयं कीलितवन्तः
सः उद्घाटितवान्	ते उद्घाटितवन्तः	अहम् उद्घाटितवान्	वयम् उद्घाटितवन्तः
सः प्रेषितवान्	ते प्रेषितवन्तः	अहं प्रेषितवान्	वयं प्रेषितवन्तः
सः प्राप्तवान्	ते प्राप्तवन्तः	अहं प्राप्तवान्	वयं प्राप्तवन्तः
सः प्रक्षालितवान्	ते प्रक्षालितवन्तः	अहं प्रक्षालितवान्	वयं प्रक्षालितवन्तः
सः निन्दितवान्	ते निन्दितवन्तः	अहं निन्दितवान्	वयं निन्दितवन्तः
सः ताडितवान्	ते ताडितवन्तः	अहं ताडितवान्	वयं ताडितवन्तः
सः रुदितवान्	ते रुदितवन्तः	अहं रुदितवान्	वयं रुदितवन्तः
सः क्षिप्तवान्	ते क्षिप्तवन्तः	अहं क्षिप्तवान्	वयं क्षिप्तवन्तः
सः गृहीतवान्	ते गृहीतवन्तः	अहं गृहीतवान्	वयं गृहीतवन्तः

<u>क्रियापदानि</u> - III [परस्मैपदि] क्तवतु

सा कीलितवती	ताः कीलितवत्यः	अहं कीलितवती	वयं कीलितवत्यः
सा उद्घाटितवती	ताः उद्घाटितवत्यः	अहम् उद्घाटितवती	वयम् उद्घाटितवत्यः
सा प्रेषितवती	ताः प्रेषितवत्यः	अहं प्रेषितवती	वयं प्रेषितवत्यः
सा प्राप्तवती	ताः प्राप्तवत्यः	अहं प्राप्तवती	वयं प्राप्तवत्यः
सा प्रक्षालितवती	ताः प्रक्षालितवत्यः	अहं प्रक्षालितवती	वयं प्रक्षालितवत्यः
सा निन्दितवती	ताः निन्दितवत्यः	अहं निन्दितवती	वयं निन्दितवत्यः
सा ताडितवती	ताः ताडितवत्यः	अहं ताडितवती	वयं ताडितवत्यः
सा रुदितवती	ताः रुदितवत्यः	अहं रुदितवती	वयं रुदितवत्यः
सा क्षिप्तवती	ताः क्षिप्तवत्यः	अहं क्षिप्तवती	वयं क्षिप्तवत्यः
सा गृहीतवती	ताः गृहीतवत्यः	अहं गृहीतवती	वयं गृहीतवत्यः

<u>क्रियापदानि</u> – IV [परस्मैपदि] क्तवतु

सः प्रविष्टवान्	ते प्रविष्टवन्तः	अहं प्रविष्टवान्	वयं प्रविष्टवन्तः
सः अटितवान्	ते अटितवन्तः	अहम् अटितवान्	वयम् अटितवन्तः
सः धावितवान्	ते धावितवन्तः	अहं धावितवान्	वयं धावितवन्तः
सः नतवान्	ते नतवन्तः	अहं नतवान्	वयं नतवन्तः
सः उन्नीतवान्	ते उन्नीतवन्तः	अहम् उन्नीतवान्	वयम् उन्नीतवन्तः
सः आरूढवान्	ते आरूढवन्तः	अहम् आरूढवान्	वयम् आरूढवन्तः
सः अवरूढवान्	ते अवरूढवन्तः	अहम् अवरूढवान्	वयम् अवरूढवन्तः
सः तीर्णवान्	ते तीर्णवन्तः	अहं तीर्णवान्	वयं तीर्णवन्तः
सः गीतवान्	ते गीतवन्तः	अहं गीतवान्	वयं गीतवन्तः
सः नृत्तवान्	ते नृत्तवन्तः	अहं नृत्तवान्	वयं नृत्तवन्तः

<u>क्रियापदानि</u> – IV [परस्मैपदि] क्तवतु

सा प्रविष्टवती	ताः प्रविष्टवत्यः	अहं प्रविष्टवती	वयं प्रविष्टवत्यः
सा अटितवती	ताः अटितवत्यः	अहम् अटितवती	वयम् अटितवत्यः
सा धावितवती	ताः धावितवत्यः	अहं धावितवती	वयं धावितवत्यः
सा नतवती	ताः नतवत्यः	अहं नतवती	वयं नतवत्यः
सा उन्नीतवती	ताः उन्नीतवत्यः	अहम् उन्नीतवती	वयम् उन्नीतवत्यः
सा आरूढवती	ताः आरूढवत्यः	अहम् आरूढवती	वयम् आरूढवत्यः
सा अवरूढवती	ताः अवरूढवत्यः	अहम् अवरूढवती	वयम् अवरूढवत्यः
सा तीर्णवती	ताः तीर्णवत्यः	अहं तीर्णवती	वयं तीर्णवत्यः
सा गीतवती	ताः गीतवत्यः	अहं गीतवती	वयं गीतवत्यः
सा नृत्तवती	ताः नृत्तवत्यः	अहं नृत्तवती	वयं नृत्तवत्यः

<u>क्रियापदानि</u> – V [आत्मनेपदि] क्तवतु

पिता कम्पितवान्	पितरः कम्पितवन्तः	अहं कम्पितवान्	वयं कम्पितवन्तः
पिता याचितवान्	पितरः याचितवन्तः	अहं याचितवान्	वयं याचितवन्तः
पिता लब्धवान्	पितरः लब्धवन्तः	अहं लब्धवान्	वयं लब्धवन्तः
पिता ईक्षितवान्	पितरः ईक्षितवन्तः	अहम् ईक्षितवान्	वयं ईक्षितवन्तः
पिता चोरितवान्	पितरः चोरितवन्तः	अहं चोरितवान्	वयं चोरितवन्तः
पिता वन्दितवान्	पितरः वन्दितवन्तः	अहं वन्दितवान्	वयं वन्दितवन्तः
पिता भाषितवान्	पितरः भाषितवन्तः	अहं भाषितवान्	वयं भाषितवन्तः
पिता पक्वान्	पितरः पक्वन्तः	अहं पक्वान्	वयं पक्वन्तः
पिता भुक्तवान्	पितरः भुक्तवन्तः	अहं भुक्तवान्	वयं भुक्तवन्तः
पिता मुदितवान्	पितरः मुदितवन्तः	अहं मुदितवान्	वयं मुदितवन्तः

<u>क्रियापदानि</u> – V [आत्मनेपदि] क्तवतु

माता कम्पितवती	मातरः कम्पितवत्यः	अहं कम्पितवती	वयं कम्पितवत्यः
माता याचितवती	मातरः याचितवत्यः	अहं याचितवती	वयं याचितवत्यः
माता लब्धवती	मातरः लब्धवत्यः	अहं लब्धवती	वयं लब्धवत्यः
माता ईक्षितवती	मातरः ईक्षितवत्यः	अहम् ईक्षितवती	वयम् ईक्षितवत्यः
माता चोरितवती	मातरः चोरितवत्यः	अहं चोरितवती	वयं चोरितवत्यः
माता वन्दितवती	मातरः वन्दितवत्यः	अहं वन्दितवती	वयं वन्दितवत्यः
माता भाषितवती	मातरः भाषितवत्यः	भाषितवती	वयं भाषितवत्यः
माता पक्वती	मातरः पक्वत्यः	अहं पक्वती	वयं पक्वत्यः
माता भुक्तवती	मातरः भुक्तवत्यः	अहं भुक्तवती	वयं भुक्तवत्यः
माता मुदितवती	मातरः मुदितवत्यः	अहं मुदितवती	वयं मुदितवत्यः

<u>क्रियापदानि</u> -I [परस्मैपदि] लोट् लकारः

भवान् गच्छतु	भवन्तः गच्छन्तु	भवती गच्छतु	भवत्यः गच्छन्तु
भवान् आगच्छतु	भवन्तः आगच्छन्तु	भवती आगच्छतु	भवत्यः आगच्छन्तु
भवान् उपविशतु	भवन्तः उपविशन्तु	भवती उपविशतु	भवत्यः उपविशन्तु
भवान् उत्तिष्ठतु	भवन्तः उत्तिष्ठन्तु	भवती उत्तिष्ठतु	भवत्यः उत्तिष्ठन्तु
भवान् पठतु	भवन्तः पठन्तु	भवती पठतु	भवत्यः पठन्तु
भवान् लिखतु	भवन्तः लिखन्तु	भवती लिखतु	भवत्यः लिखन्तु
भवान् खादतु	भवन्तः खादन्तु	भवती खादतु	भवत्यः खादन्तु
भवान् पिबतु	भवन्तः पिबन्तु	भवती पिबतु	भवत्यः पिबन्तु
भवान् पश्यतु	भवन्तः पश्यन्तु	भवती पश्यतु	भवत्यः पश्यन्तु
भवान् क्रीडतु	भवन्तः क्रीडन्तु	भवती क्रीडतु	भवत्यः क्रीडन्तु

<u>क्रियापदानि</u> -II [परस्मैपदि] लोट् लकारः

भवान् नयतु	भवन्तः नयन्तु	भवती नयतु	भवत्यः नयन्तु
भवान् आनयतु	भवन्तः आनयन्तु	भवती आनयतु	भवत्यः आनयन्तु
भवान् स्वीकरोतु	भवन्तः स्वीकुर्वन्तु	भवती स्वीकरोतु	भवत्यः स्वीकुर्वन्तु
भवान् स्थापयतु	भवन्तः स्थापयन्तु	भवती स्थापयतु	भवत्यः स्थापयन्तु
भवान् ददातु	भवन्तः ददतु	भवती ददातु	भवत्यः ददतु
भवान् शृणोतु	भवन्तः शृण्वन्तु	भवती शृणोतु	भवत्यः शृण्वन्तु
भवान् वदतु	भवन्तः वदन्तु	भवती वदतु	भवत्यः वदन्तु
भवान् चिन्तयतु	भवन्तः चिन्तयन्तु	भवती चिन्तयतु	भवत्यः चिन्तयन्तु
भवान् स्मरतु	भवन्तः स्मरन्तु	भवती स्मरतु	भवत्यः स्मरन्तु
भवान् हसतु	भवन्तः हसन्तु	भवती हसतु	भवत्यः हसन्तु

<u>क्रियापदानि</u> – III [परस्मैपदि] लोट् लकारः

भवान् कीलयतु	भवन्तः कीलयन्तु	भवती कीलयतु	भवत्यः कीलयन्तु
भवान् उद्घाटयतु	भवन्तः उद्घाटयन्तु	भवती उद्घाटयतु	भवत्यः उद्घाटयन्तु
भवान् प्रेषयतु	भवन्तः प्रेषयन्तु	भवती प्रेषयतु	भवत्यः प्रेषयन्तु
भवान् प्राप्नोतु	भवन्तः प्राप्नुवन्तु	भवती प्राप्नोतु	भवत्यः प्राप्नुवन्तु
भवान् प्रक्षालयतु	भवन्तः प्रक्षालयन्तु	भवती प्रक्षालयतु	भवत्यः प्रक्षालयन्तु
भवान् निन्दतु	भवन्तः निन्दन्तु	भवती निन्दतु	भवत्यः निन्दन्तु
भवान् ताडयतु	भवन्तः ताडयन्तु	भवती ताडयतु	भवत्यः ताडयन्तु
भवान् रोदितु	भवन्तः रुदन्तु	भवती रोदितु	भवत्यः रुदन्तु
भवान् क्षिपतु	भवन्तः क्षिपन्तु	भवती क्षिपतु	भवत्यः क्षिपन्तु
भवान् गृह्णातु	भवन्तः गृह्णन्तु	भवती गृह्णातु	भवत्यः गृह्णन्तु

<u>क्रियापदानि</u> – IV [परस्मैपदि] लोट् लकारः

भवान् प्रविशतु	भवन्तः प्रविशन्तु	भवती प्रविशतु	भवत्यः प्रविशन्तु
भवान् अटतु	भवन्तः अटन्तु	भवती अटतु	भवत्यः अटन्तु
भवान् धावतु	भवन्तः धावन्तु	भवती धावतु	भवत्यः धावन्तु
भवान् नमतु	भवन्तः नमन्तु	भवती नमतु	भवत्यः नमन्तु
भवान् उन्नयतु	भवन्तः उन्नयन्तु	भवती उन्नयतु	भवत्यः उन्नयन्तु
भवान् आरोहतु	भवन्तः आरोहन्तु	भवती आरोहतु	भवत्यः आरोहन्तु
भवान् अवरोहतु	भवन्तः अवरोहन्तु	भवती अवरोहतु	भवत्यः अवरोहन्तु
भवान् तरतु	भवन्तः तरन्तु	भवती तरतु	भवत्यः तरन्तु
भवान् गायतु	भवन्तः गायन्तु	भवती गायतु	भवत्यः गायन्तु
भवान् नृत्यतु	भवन्तः नृत्यन्तु	भवती नृत्यतु	भवत्यः नृत्यन्तु

मुख्यपदानि

अत्र तत्र अन्यत्र सर्वत्र एकत्र कुत्र	अद्य श्वः परश्वः प्रपरश्वः	अद्य ह्यः परह्यः प्रपरह्यः	पुरतः पृष्ठतः दक्षिणतः वामतः उपरि अधः
सुप्रभातम् सुमध्याह्नः/ शुभमध्याह्नः सुसायङ्कालः/ सुसायम्/ शुभसायम् शुभरात्रिः	इतः ततः कुतः	ईदृश तादृश कीदृश	क्षम्यताम् चिन्ता मास्तु धन्यवादः स्वागतम् हरिःॐ राम राम

नाम-शब्दा:

S.No.	पु. एकवचनम्	पु. बहुवचनम्	स्त्री. एकवचनम्	स्त्री. बहुवचनम्
1	चालकः	चालकाः	चालिका	चालिकाः
2	यात्रिकः	यात्रिकाः	यात्रिका	यात्रिकाः
3	अध्यापकः	अध्यापकाः	अध्यापिका	अध्यापिकाः
4	छात्रः	छात्राः	छात्रा	छात्राः
5	वैद्यः	वैद्याः	वैद्या	वैद्याः
6	रुग्णः	रुग्णाः	रुग्णा	रुग्णाः
7	यजमानः	यजमानाः	यजमाना	यजमानाः
8	सेवकः	सेवकाः	सेविका	सेविकाः
9	देवः	देवाः	देवी	देव्यः
10	भक्तः	भक्ताः	भक्ता	भक्ताः
11	अर्चकः	अर्चकाः	अर्चिका	अर्चिकाः
12	गायकः	गायकाः	गायिका	गायिकाः
13	नर्तकः	नर्तकाः	नर्तकी	नर्तक्यः
14	कार्यकर्ता	कार्यकर्तारः	कार्यकर्त्री	कार्यकर्त्र्यः

<u>सूक्तयः</u>

1.**आरब्धम् उत्तमजनाः न परित्यजन्ति**

2.**क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत्**

(क्षणशः कणशः च एव विद्याम् अर्थं च साधयेत्)

3. **सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणाम्**

(सोत्साहानां नास्ति असाध्यं नराणाम्)

[सोत्साहानां नराणाम् असाध्यं नास्ति]

4. **उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः**

(उद्योगिनं पुरुषसिंहम् उपैति लक्ष्मीः)

[लक्ष्मीः उद्योगिनं पुरुषसिंहम् उपैति]

5. **क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां नोपकरणे**

(क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महतां न उपकरणे)

[महतां क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति, उपकरणे न (भवति)]

6. **चित्ते वाचि क्रियायां च महतामेकरूपता**

(चित्ते वाचि क्रियायां च महताम् एकरूपता)

[महताम् चित्ते वाचि क्रियायां च एकरूपता भवति]

7. **मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः** (मूढ: पर-प्रत्यय-नेय-बुद्धिः)

8.**ज्ञातसारोपि खल्वेक: सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि**

(ज्ञातसारः अपि खलु एकः सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि)

[एकः ज्ञातसारः अपि कार्यवस्तुनि सन्दिग्धे खलु]

9.**विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः**

[विकारहेतौ सति येषां चेतांसि न विक्रियन्ते ते एव धीराः]

10.**गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः**

गुणिषु गुणाः पूजास्थानं , लिङ्गं पूजास्थानं न , वयः पूजास्थानं न

11.**क्षुद्रेपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैश्शिरसामतीव**

(क्षुद्रे अपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वम् उच्चैः शिरसाम् अतीव)

12.**जीवने यावदादानं स्यात् प्रदानं ततोधिकम्**

(जीवने यावत् आदानं स्यात् प्रदानं ततः अधिकम् (स्यात्))

सुभाषितानि

1. **अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।** (परः वा इति)

   उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।। (वसुधा एव)

2. **उद्यमेनैव सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।** (उद्यमेन एव)

   न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।।

3. **न कश्चिदपि जानाति किं कस्य श्वो भविष्यति ।** (कश्चित् अपि ... श्वः)

   अतः श्वः करणीयानि कुर्यादद्यैव बुद्धिमान् ।। (कुर्यात् अद्य एव)

4. **सदयं हृदयं यस्य भाषितं सत्यभूषितम् ।**

   कायः परहिते यस्य कलिस्तस्य करोति किम् ।।

   (कलिः तस्य करोति किम्)

5. **आचार्यात् पादमादत्ते पादं शिष्यः स्वमेधया ।** (पादम् आदत्ते)

   पादं सब्रह्मचारिभ्यः पादं कालक्रमेण च ।।

6. **छायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे ।**

(छायाम् अन्यस्य... स्वयम् आतपे)

फलान्यपि परार्थाय वृक्षा: सत्पुरुषा इव ।। (फलानि अपि ... सत्पुरुषाः)

7. **त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।**

(त्यजेत् एकं कुलस्य अर्थे ग्रामस्य अर्थे)

ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ।। (जनपदस्य अर्थे आत्म-अर्थे)

8. **उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः ।** (कः गुणः)

अपकारिषु यः साधुः स साधुरिति कीर्तितः ।। (सः साधुः इति)

9. **न किञ्चित् सहसा कार्यं कार्यं कार्यविदा क्वचित् ।**

क्रियते चेत् विविच्यैव तस्य श्रेयः करस्थितम् ।। (विविच्य एव)

10. **वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः**

(वयम् इह परितुष्टाः वल्कलैः त्वं दुकूलैः)

सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः । (समः इह परितोषः निर्विशेषः)

स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला (सः तु भवति दरिद्रः)

मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः।। (कः अर्थवान् कः दरिद्रः)

प्रहेलिका

1. अस्थि नास्ति शिरो नास्ति बाहुरस्ति निरङ्गुलिः ।

[शिरः नास्ति, बाहुः अस्ति]

नास्ति पादद्वयं गाढम् अङ्गमालिङ्गति स्वयम् ।।

[अङ्गम् आलिङ्गति]

2. किमिच्छति नरः काश्यां ? भूपानां को रणे हितः ? [कः रणे]

को वन्द्यः सर्वदेवानां ? दीयतामेकमुत्तरम् ।।

[कः वन्द्यः, दीयताम् एकम् उत्तरम्]

3. सीमन्तिनीषु का शान्ता ? राजा कोऽभूत् गुणोत्तमः ? [कः अभूत्]

विदुषां का सदा वन्द्या ? अत्रैवोक्तं, न बुध्यते ।। [अत्र एव उक्तम्]

4. पुरुषः कीदृशो वेत्ति प्रायेण सकलाः कलाः । [कीदृशः]

मध्यवर्णद्वयं त्यक्त्वा ब्रूहि कः स्यात् सुरालयः ।।

5. विष्णोः का वल्लभा देवी लोकत्रितयचारिणी ?

वर्णावाद्यन्तिमौ दत्त्वा कः शब्दः तुल्यवाचकः ? [वर्णौ आदि-अन्तिमौ]

6. न तस्यादिः न तस्यान्तः मध्ये यः तस्य तिष्ठति ।

[तस्य आदिः न तस्य अन्तः]

तवाप्यस्ति ममाप्यस्ति यदि जानासि तद्वद ।।

[तव अपि अस्ति मम अपि अस्ति यदि जानासि तत् वद]

7. दन्तैर्हीनः शिलाभक्षी निर्जीवो बहुभाषकः ।[दन्तैः हीनः, निर्जीवः]

गुणस्यूतिसमृद्धोऽपि परपादेन गच्छति ।। [गुण-स्यूति-समृद्धः अपि]

8. अपदो दूरगामी च साक्षरो न च पण्डितः । [साक्षरः]

अमुखः स्फुटवक्ता च यो जानाति स पण्डितः ।। [यः, सः]

9. वृक्षाग्रवासी न च पक्षिराजः त्रिणेत्रधारी न च शूलपाणिः ।

त्वग्वस्त्रधारी न च सिद्धयोगी जलं च बिभ्रन्न घटो न मेघः ।।

[त्वक्-वस्त्र-धारी... बिभ्रन् न घटः]

10. सानुजः काननं गत्वा यातुधानान् जघान कः ?

मध्ये वर्णत्रयं दत्वा रावणः कीदृशो वद ।। [कीदृशः]

सङ्ग्राह्यविषयाः

गुरुः

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः ।

गुरुः साक्षात् परं ब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ।।

[गुरुः ब्रह्मा गुरुः विष्णुः गुरुः देवः महेश्वरः

गुरुः साक्षात् परं ब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः]

अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ।

चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ।।

[अज्ञान-तिमिर-अन्धस्य ज्ञान-अञ्जन-शलाकया]

[चक्षुः उन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः]

गणेशः

अगजाननपद्मार्कं गजाननमहर्निशम् ।

अनेकदं तं भक्तानाम् एकदन्तमुपास्महे ।।

[अगजा-आनन-पद्म-अर्कं गज-आननम् अहर्निशम्

अनेकदं तं भक्तानाम् एकदन्तम् उपास्महे]

वक्रतुण्ड महाकाय कोटिसूर्यसमप्रभ ।

निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ।।

<u>विष्णु:</u>

वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।

देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ।।

शुक्लाम्बरधरं विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।

प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ।। (सर्वविघ्न-उपशान्तये)

<u>शिवः</u>

हरः पापानि हरतात् शिवो दत्तां सदा शिवम् । (शिवः)

न जानामीति नो ब्रूयात् सर्वज्ञपदभाग् यतः ।। (जानामि इति)

आसन्नाय सुदूराय गुप्ताय प्रकटात्मने ।

सुलभायातिदुर्गाय नमश्शिवाय शम्भवे ।।

(सुलभाय अतिदुर्गाय नमः शिवाय)

<u>सरस्वती</u>

सरस्वति नमस्तुभ्यं वरदे कामरूपिणि । (नमः तुभ्यं)

विद्यारम्भं करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे सदा ।।

(विद्या-आरम्भं ... सिद्धिः भवतु)

नमस्ते शारदे देवि काश्मीरपुरवासिनि । (नमः ते)

त्वामहं प्रार्थये नित्यं विद्यां बुद्धिं च देहि मे ।। (त्वाम् अहं)

लक्ष्मीः

नमस्तेस्तु महामाये श्रीपीठे सुरपूजिते । (नमः ते अस्तु)

शङ्खचक्रगदाहस्ते महालक्ष्मि नमोस्तु ते ।। (शङ्ख-चक्र-गदा-हस्ते)

पद्मासनस्थिते देवि परब्रह्मस्वरूपिणि ।

परमेशि जगन्मातः महालक्ष्मि नमोस्तु ते ।। (नमः अस्तु ते)

सूर्यः

ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती

नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः । (सरसिजा-आसन-सन्निविष्टः)

केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटी

हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ।। (हिरण्मयवपुः धृतशङ्खचक्रः)

तं सूर्यं जगतां नाथं ज्ञानविज्ञानमोक्षदम् ।

महापापहरं देवं तं सूर्यं प्रणमाम्यहम् ।।

पार्वती

सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।

शरण्ये त्र्यम्बके देवि नारायणि नमोस्तु ते ।।

अन्नपूर्णे सदापूर्णे शङ्करप्राणवल्लभे ।

ज्ञानवैराग्यसिद्ध्यर्थं भिक्षां देहि च पार्वति ।।

<u>रामः</u>

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।

रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ।।

आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसम्पदाम् । (आपदाम् अपहर्तारं)

लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ।।

<u>आञ्जनेयः</u>

मनोजवं मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।

वातात्मजं वानरयूथमुख्यं श्रीरामदूतं शरणं प्रपद्ये ।।

बुद्धिर्बलं यशो धैर्यं निर्भयत्वमरोगता ।

(बुद्धिः बलं यशः धैर्यं निर्भयत्वम् अरोगता)

अजाड्यं वाक्पटुत्वं च हनूमत्स्मरणाद्भवेत् ।।

(हनूमत्-स्मरणात् भवेत्)

प्रवेशः **कथाः**

1. बुद्धिमान् शिष्यः

काशीनगरे एकः पण्डितः वसति । एकः शिष्यः पण्डितस्य समीपं गच्छति । शिष्यः वदति,“ अहं पठनार्थम् अत्र आगतवान् अस्मि ” इति ।

पण्डितः शिष्यस्य बुद्धिपरीक्षार्थम् एकं प्रशनं पृच्छति,“ देवः कुत्र अस्ति?” इति । शिष्यः वदति, “ देवः कुत्र नास्ति? भवान् एव वदतु ” इति ।

पण्डितः सन्तुष्टः भवति । पण्डितः वदति, “देवः सर्वत्र अस्ति । देवः सर्वव्यापी । भवान् बुद्धिमान् । विद्यायाः अभ्यासार्थम् अत्र एव वसतु” इति ।

Notes:

1. पण्डितस्य समीपम् = पण्डितसमीपम्

2. शिष्यस्य बुद्धिपरीक्षार्थम् = शिष्यबुद्धिपरीक्षार्थम्

3. पण्डितः सन्तुष्टः भवति = पण्डितस्य सन्तोषः भवति

4. विद्यायाः अभ्यासार्थम् = विद्याभ्यासार्थम्

2. (अ) चतुरः काकः

एकः काकः अस्ति । तस्य दाहः अस्ति । काकः अत्र पश्यति । जलं नास्ति ।

काकः तत्र पश्यति । जलं नास्ति । काकः अन्यत्र पश्यति । जलं नास्ति ।

काकः सर्वत्र पश्यति । जलं नास्ति । काकः वनं गच्छति ।

तत्र एकं घटं पश्यति । घटे किञ्चित् जलम् अस्ति ।

काकः चिन्तयति, “ अहं कथं जलं पिबामि?” इति ।

काकः एकम् उपायं करोति ।

काकः एकं शिलाखण्डं स्वीकरोति । घटे स्थापयति ।

अन्यम् एकं शिलाखण्डं स्वीकरोति । घटे स्थापयति ।

अन्यम् एकं शिलाखण्डं स्वीकरोति । घटे स्थापयति । एवं बहुवारं करोति ।

जलम् उपरि उपरि आगच्छति । काकः जलं पिबति । सन्तोषेण गच्छति।

Notes:

1.एकशिलाखण्डम् = एकं शिलाखण्डम्

2.एकघटम् = एकं घटम्

2.(आ) चतुरः काकः (क्तवतु)

एकः काकः आसीत् । तस्य दाहः आसीत् । काकः अत्र दृष्टवान् ।

जलं न आसीत् । काकः तत्र दृष्टवान् । जलं न आसीत् । काकः अन्यत्र दृष्टवान् । जलं न आसीत् । काकः सर्वत्र दृष्टवान् । जलं न आसीत् । काकः वनं गतवान् ।

तत्र एकं घटं दृष्टवान् । घटे किञ्चित् जलम् आसीत् ।

काकः चिन्तितवान्, “अहं कथं जलं पिबामि?” इति ।

काकः एकम् उपायं कृतवान् ।

काकः एकं शिलाखण्डं स्वीकृतवान् । घटे स्थापितवान् ।

अन्यम् एकं शिलाखण्डं स्वीकृतवान् । घटे स्थापितवान् ।

अन्यम् एकं शिलाखण्डं स्वीकृतवान् । घटे स्थापितवान् ।

जलम् उपरि उपरि आगतवत् । [जलम् उपरि उपरि आगतम्]

काकः जलं पीतवान् । सन्तोषेण गतवान् ।

Notes:

1. रामः आगतवान् ।

2. सीता आगतवती ।

3. मित्रम् आगतवत् ।

3. मूढः शृगालः

एकः शृगालः अस्ति । तस्य बुभुक्षा अस्ति । शृगालः वने अटति । सः वामतः पश्यति । स: दक्षिणतः पश्यति । सः पुरतः पश्यति । स: पृष्ठतः पश्यति। किन्तु खाद्यं न प्राप्नोति ।

शृगालः उद्यानं गच्छति । तत्र सः एकां द्राक्षालतां पश्यति । द्राक्षालतायां बहूनि फलानि सन्ति ।

शृगालस्य मुखतः लाला आगच्छति । शृगालः वदति, "अद्य मम द्राक्षाफलानां भोजनम् " इति ।

शृगालः एकवारम् उत्पतति । किन्तु फलं न प्राप्नोति ।

शृगालः द्विवारम् उत्पतति । किन्तु फलं न प्राप्नोति ।

श्रृगालः त्रिवारम् उत्पतति । किन्तु फलं न प्राप्नोति ।

श्रृगालः बहुवारम् उत्पतति । किन्तु फलं न प्राप्नोति ।

शृगालस्य दुःखं भवति । सः द्राक्षाफलानि दूषयति । शृगालः वदति ," द्राक्षाफलानि आम्लानि " इति । ततः शृगालः वनं गच्छति ।

Notes:

1. तस्य बुभुक्षा अस्ति = सः बुभुक्षितः अस्ति ।
2. शृगालस्य दुःखं भवति = शृगालः दुःखितः भवति ।

4. कुशलः वृद्धः

एकः वृद्धः अस्ति । सः बुभुक्षितः अस्ति । सः मार्गे गच्छति । मार्गे एकः आम्रवृक्षः अस्ति । आम्रवृक्षे आम्रफलानि सन्ति । आम्रवृक्षे वानरः अपि अस्ति ।

वृद्धः आम्रफलानि पश्यति । वृद्धः चिन्तयति, " अहं वृद्धः अस्मि । मम शरीरे शक्तिः नास्ति । वृक्षः उन्नतः अस्ति । अहं कथं फलं प्राप्नोमि " इति ।

वृद्धः एकम् उपायं करोति। एकं शिलाखण्डं स्वीकरोति । स :वानरं प्रति शिलाखण्डं क्षिपति । वानरः कुपितः भवति । वानरः एकम् आम्रफलं स्वीकरोति । स :वृद्धं प्रति आम्रफलं क्षिपति ।

वृद्धः आम्रफलं स्वीकरोति । सः सन्तोषेण खादति । ततः गच्छति ।

5. विद्यायाः महत्त्वम्

एकं नगरम् अस्ति । तत्र रामः सोमः इति मित्रद्वयम् अस्ति । रामः विद्याम् इच्छति । सोमः धनम् इच्छति ।

मित्रद्वयं विदेशं गच्छति । रामः विद्याभ्यासं करोति । सोमः धनसम्पादनं करोति । पञ्च वर्षाणि गतानि ।

मित्रद्वयं स्वनगरम् आगच्छति । मार्गे चोराः सन्ति । ते सोमस्य धनम् अपहरन्ति । मित्रद्वयं स्वनगरं प्राप्नोति ।

नगरे महाराजः अस्ति । सः सर्वं वृत्तान्तं शृणोति । सः रामं वदति, " भवान् विद्यावान् अस्ति । अतः मन्त्री भवतु " इति । सोमः विद्याविहीनः। अतः सः रामस्य सेवकः भवति।

Notes:

1. मित्रद्वयं पठति ✓

   मित्रद्वयं पठतः ×

2. मित्रत्रयं गच्छति✓

   मित्रत्रयं गच्छन्ति ×

6. दैवमेव परम्

एकः अहितुण्डिकः आसीत् । सः सर्पान् गृहीत्वा जीवनं करोति । एकदा सः एकं सर्पं गृहीतवान् । सः सर्पं पेटिकायां स्थापितवान् । प्रतिदिनं सर्पस्य प्रदर्शनं कृतवान् । जीवनं कृतवान् ।

एकदा अहितुण्डिकः अन्यं ग्रामं गतवान् । तस्य पत्नी पुत्राः अपि तेन सह गतवन्तः। पञ्च दिनानि गतानि ।

सर्पः पेटिकायाम् एव बद्धः आसीत् । सर्पस्य महती बुभुक्षा आसीत् । सर्पः पेटिकातः बहिः आगन्तुं प्रयत्नं कृतवान् । किन्तु सः न शक्तवान् । सर्पः दुःखितः अभवत् ।

तदा तत्र एकः मूषकः आगतवान् । सः पेटिकां दृष्टवान् । सः चिन्तितवान्," पेटिकायां भक्ष्याणि सन्ति " इति । सः रन्ध्रं कृत्वा अन्तः प्रवेशं कृतवान् ।

मूषकः सर्पस्य मुखे एव पतितवान् । सर्पः मूषकं खादितवान् । तेन रन्ध्रेण बहिः आगतवान् ।

अहो! सर्पस्य सौभाग्यम् । मूषकस्य दौर्भाग्यम् ।

Notes:

1. महान् बुभुक्षा × महती बुभुक्षा ✓

2. अन्यग्रामम् = अन्यं ग्रामम्

7. न्याये श्रद्धा

पूर्वं सगरः नाम महाराजः आसीत् । तस्य पत्नीद्वयम् आसीत् । किन्तु एक: पुत्रः अपि न आसीत् । अतः सगरः दुःखितः अभवत् ।

सगरः एकं मुनिवरं सेवितवान् । मुनिवरः सन्तुष्टः अभवत् । सः सगरस्य कृते वरं दत्तवान् । तेन कारणेन सगरस्य ज्येष्ठपत्नी एकं पुत्रं प्राप्तवती । तस्य नाम असमञ्जः। कनिष्ठपत्नी षष्टिसहस्रं पुत्रान् प्राप्तवती ।

कालः अतीतः। सगरस्य पुत्रा: वर्धन्ते स्म । असमञ्जः महान् दुष्टः आसीत् । सः विनोदार्थं नगरस्य बालकान् जले क्षिप्तवान् । तेषां मरणं दृष्ट्वा हसितवान् ।

जना: दुःखिताः अभवन् । ते महाराजस्य समीपं गतवन्तः। असमञ्जस्य दुराचारम् उक्तवन्तः।

महाराजः सचिवान् आहूतवान् । पुत्रस्य विषयम् उक्तवान् । सः सचिवान् पृष्टवान्, “इदानीं मया किं करणीयम्?” इति । सचिवाः उक्तवन्तः, “ भवान् भवतः पुत्रम् असमञ्जं राज्यतः निष्कासयतु” इति । महाराजः सगरः सचीवानां निर्णयं अङ्गीकृतवान् । स्वस्य पुत्रम् असमञ्जं राज्यतः निष्कासितवान्।

अहो! न्याये नृपस्य श्रद्धा । अतः सज्जनाः वदन्ति, “ त्यजेत् एकं कुलस्यार्थे ” इति ।

8. साधूनां जीवनम्

गङ्गातीरे एकः साधुः आसीत् । सः उदारपुरुषः आसीत् । यः अपकारं करोति तस्य कृते अपि स: उपकारं करोति । एकस्मिन् दिने सः स्नानार्थं नदीं गतवान् ।

नदीप्रवाहे एकः वृश्चिकः आगतवान् । साधुः वृश्चिकं दृष्वान् ।

साधुः हस्तेन वृश्चिकं गृहीतवान् । नद्याः तीरे स्थापयितुं प्रयत्नं कृतवान् । किन्तु वृश्चिकः साधुमहोदयस्य हस्तं दष्टवान् । साधुः वृश्चिकं त्यक्तवान् । वृश्चिकः जले पतितवान् ।

पुनः साधुः हस्तेन वृश्चिकं गृहीतवान्। नद्याः तीरे स्थापयितुं प्रयत्नं कृतवान् । किन्तु वृश्चिकः साधुमहोदयस्य हस्तं दष्टवान् । साधुः वृश्चिकं त्यक्तवान्। वृश्चिकः जले पतितवान् ।

एवम् अनेकवारं साधुः वृश्चिकं गृहीतवान्। वृश्चिकः साधुमहोदयस्य हस्तं दष्टवान् । नदीतीरे एकः मनुष्यः एतत् दृश्यं दृष्टवान् । सः उक्तवान्, “ साधुमहोदय, एषः वृश्चिकः दुष्टः। सः पुनः पुनः दशति, वृश्चिकं त्यजतु ” इति ।

साधुः उक्तवान्, “ वृश्चिकस्य स्वभावः दंशनम् । वृश्चिकः स्वस्य स्वभावं न त्यजति । अहं मनुष्यः अस्मि। मनुष्यस्य स्वभाव: परोपकारः। अहं कथं परोपकारस्वभावं त्यजामि?” इति ।

9. सहसा विदधीत न क्रियाम्

एकस्मिन् ग्रामे एका महिला आसीत् । सा प्रीत्या एकं नकुलं पालितवती । तस्याः एकः शिशुः अपि आसीत् । तस्याः गृहस्य समीपे जलं न आसीत् ।

एकस्मिन् दिने जलम् आनेतुं सा दूरं गतवती । तदा शिशुः निद्रां कृतवान् । नकुलः अपि गृहे एव आसीत् ।

तस्मिन् समये एकः सर्पः गृहम् आगतवान् । सः शिशुसमीपं गतवान् । नकुलः सर्पं दृष्टवान् । तत्क्षणे एव सर्पस्य उपरि पतितवान् । सः सर्पं मारितवान् । सर्पं मारयित्वा गृहस्य द्वारे उपविष्टवान् ।

महिला जलं गृहीत्वा गृहम् आगतवती । सा नकुलं दृष्टवती । नकुलस्य मुखं रक्तमयम् आसीत् । सा चिन्तितवती, "एषः नकुलः मम शिशुं खादितवान् । अतः एव एतस्य मुखं रक्तमयम् ।" इति ।

सा झटिति एकं शिलाखण्डं स्वीकृत्य नकुलस्य उपरि क्षिप्तवती । नकुलः मृतवान् । अनन्तरं सा गृहस्य अन्तः गतवती । तत्र शिशुः क्रीडति । तत्र एव मृतं सर्पं दृष्टवती ।

सा बहु दुःखिता अभवत् । विचारं विना अहं नकुलं मारितवती इति प्रलपनं कृत्वा सा रुदितवती । अतः किमपि कार्यं त्वरया न करणीयम् । विचारं कृत्वा एव करणीयम् ।

10. वैराग्येण एव तृप्तिः

मगधदेशस्य नृपः चन्द्रगुप्तः। तस्य मन्त्री चाणक्यः। चाणक्यः तपोधनः विरक्तः राजतन्त्रज्ञः च आसीत् । यद्यपि सः मन्त्री तथापि सः उटजे एव वसति । तस्य उटजं नगरात् बहिः आसीत् ।

एकदा चन्द्रगुप्तः दरिद्रेभ्यः दातुं चाणक्यस्य कृते कम्बलान् दत्तवान्। चाणक्यः स्वस्य गृहे एव कम्बलान् स्थापितवान् । "श्वः दरिद्रेभ्यः वितरणं करोमि" इति चिन्तितवान् ।

चोराः कम्बलानां चौर्यं कुर्मइति : चिन्तितवन्तः। ते रात्रौ चाणक्यस्य उटजम् आगतवन्तः। तदा शीतकालः आसीत् । अतीव शैत्यम् आसीत् । तथापि चाणक्यः कम्बलं विना कटे एव निद्रां कृतवान् । तस्य पत्नी अपि कम्बलं विना कटे एव निद्रां कृतवती । समीपे एव कम्बलानां राशिः आसीत् ।

एतत् दृष्ट्वा चोराणाम् आश्चर्यम् अभवत् । चोराः चाणक्यम् उत्थापितवन्तः। ते चाणक्यं पृष्टवन्तः, "चाणक्य, समीपे कम्बलानां राशिः अस्ति । भवान् किमर्थं कम्बलानाम् उपयोगं न करोति? भूमौ एव शयनं करोति? " इति । चाणक्यः उक्तवान्, "नृपः चन्द्रगुप्तः दरिद्रेभ्यः दातुं मह्यं कम्बलान् दत्तवान् । कम्बलानाम् उपयोगं कर्तुं मम अधिकारः नास्ति ।" इति ।

चोरा: लज्जिताः अभवन् । ते चिन्तितवन्तः, “अन्यस्य वस्तूनाम् उपयोगं कुर्मः चेत् सः अधर्मः इति चाणक्यः चिन्तयति । वयं सर्वदा अन्यस्य वस्तूनाम् अपहरणम् एव कुर्मः। अतः अधर्मं कुर्मः। पापं सम्पादयामः।” इति ।

ते चाणक्यं क्षमां प्रार्थितवन्तः। ततः ते सज्जनाः अभवन् ।

<u>कोष्ठके विद्यमानानि पदानि उपयुज्य वाक्यानि लिखन्तु</u>

1.संस्कृतम्

(पुरातन-भाषा, जननी, मधुरम्, सुभाषितानि, वेदः,साहित्यम्, ज्ञानम्)

2.संस्कृतभाषा

(प्राचीनतमा,देवभाषा,मधुरा,वेदोपनिषद्,भगवद्गीता,श्रावणपूर्णिमा - संस्कृतदिनम्)

3.कमलम्

(राष्ट्रियपुष्पम्, पाटल-वर्णः, सरोवरः, देवी, विकसति)

4.गङ्गा नदी

(पुण्या, भागीरथी, दीर्घा, तीर्थस्थलानि,तीरम्, प्रवहति)

5.गङ्गा नदी

(पवित्रा, दीर्घा, पापनाशनम्, तीर्थ-स्थलानि,भगीरथः)

6.पुष्पम्

(सुन्दरम्, सुगन्धः, वाटिका,पूजार्थम्,माला)

7.मम देशः

(भारतम्, भारतीयाः, पुरातनः, हिमालयपर्वतः,हिन्दुमहासागरः)

8.वृष्टिकालः

(मेघाः,वृष्टिः,जलम्,मयूराः,सन्तोषम्)

9.तमिल्नाडु राज्यम्

(राजधानी,प्राचीनमन्दिराणि,समुद्रतीरम्,भाषा,प्रसिद्धस्थलानि)

10. **मयूरः**

(मेघः, गुहवाहनम्, वर्णमयः, नृत्यम्, सर्पः, पिच्छः, वनम्)

11. **समुद्रतीरम्**

(सैकतम्, तरङ्गाः, नौका, धीवरः,आपणाः, दीपस्तम्भः)

1.संस्कृतम्

(पुरातन-भाषा, जननी, मधुरम्, सुभाषितानि, वेदः,साहित्यम्, ज्ञानम्)

i. संस्कृतम् अस्माकं देशस्य पुरातन-भाषा अस्ति ।

ii. संस्कृतं भाषाणां जननी अस्ति ।

iii. संस्कृत-सम्भाषणं मधुरम् अस्ति ।

iv. संस्कृतभाषायाम् अनेकानि सुभाषितानि सन्ति ।

v. संस्कृते वेदाः सन्ति ।

vi. संस्कृते उत्तमं साहित्यम् अपि अस्ति ।

vii. पुराणानि अपि संस्कृते सन्ति ।

viii. वयं संस्कृतज्ञानं सम्पादयितुं प्रयत्नं कुर्मः ।

2.संस्कृतभाषा

(प्राचीनतमा,देवभाषा,मधुरा,वेदोपनिषद्,भगवद्गीता,श्रावणपूर्णिमा-संस्कृतदिनम्)

i. संस्कृतं सर्वासु भाषासु प्राचीनतमा भाषा अस्ति ।

ii. संस्कृतं देवभाषा अस्ति । [संस्कृतभाषा देवभाषा अस्ति ।]

iii. एषा मधुरा भाषा अस्ति ।

iv. वेदाः, उपनिषदः, भगवद्गीता च संस्कृतभाषायां सन्ति ।

v. श्रावणपूर्णिमायां वयं संस्कृतदिनम् आचरामः । / श्रावणपूर्णिमायां संस्कृतदिनं भवति ।

vi. संस्कृतभाषायां सुभाषितानि, पुराणानि, काव्यानि च सन्ति ।

vii. अहं संस्कृतभाषां पठितुम् इच्छामि ।

3.<u>कमलम्</u>

(राष्ट्रियपुष्पम्, पाटल-वर्णः, सरोवरः, देवी, विकसति)

i. कमलम् अस्माकं देशस्य राष्ट्रियपुष्पम् अस्ति ।

ii. कमलस्य वर्णः पाटलवर्णः । [कमलस्य वर्णः पाटलः ।]

iii. कमलं सरोवरे अस्ति ।

iv. लक्ष्मीदेवी कमले वासं करोति ।

v. कमलं सूर्योदय-समये विकसति । [कमलं सूर्योदये विकसति ।]

4.<u>गङ्गा नदी</u>

(पुण्या, भागीरथी, दीर्घा, तीर्थस्थलानि,तीरम्, प्रवहति)

i. गङ्गा भारतस्य पुण्या नदी अस्ति । [गङ्गा नदी भारतस्य पुण्या नदी अस्ति]

ii. तस्याः अपरं नाम भागीरथी ।

iii. गङ्गा दीर्घा नदी अस्ति ।

iv. गङ्गानद्याः तीरे तीर्थस्थलानि सन्ति ।

v. गङ्गानद्याः तीरे विश्वनाथ-मन्दिरम् अस्ति ।

vi. गङ्गा नदी हिमालयतः प्रवहति ।

vii. अहं गङ्गानदीं द्रष्टुम् इच्छामि ।

5.<u>गङ्गा नदी</u>

(पवित्रा, दीर्घा, पापनाशनम्, तीर्थ-स्थलानि,भगीरथः)

i. गङ्गा पवित्रा नदी अस्ति । [गङ्गा नदी पवित्रा नदी अस्ति ।]

ii. गङ्गा दीर्घा नदी अस्ति ।

iii. गङ्गास्नानेन पापनाशः भवति ।

iv. गङ्गानद्याः तीरे तीर्थस्थलानि सन्ति ।

v. भगीरथः तपः कृत्वा गङ्गानदीं भूमिं प्रति आनीतवान् ।

6.<u>पुष्पम्</u>

(सुन्दरम्, सुगन्धः, वाटिका,पूजार्थम्,माला)

i. पुष्पं सुन्दरम् अस्ति ।

ii. पुष्पतः (पुष्पात्) सुगन्धः आगच्छति ।

iii. वाटिकायां पुष्पाणि सन्ति ।

iv. देवपूजार्थं (देवं पूजयितुं) वयं पुष्पाणाम् उपयोगं कुर्मः ।

v. अहं पुष्पैः मालां रचयामि

vi. कमलं भारतस्य राष्ट्रियं पुष्पम् अस्ति ।

7.<u>मम देशः</u>

(भारतम्, भारतीयाः, पुरातनः, हिमालयपर्वतः,हिन्दुमहासागरः)

i. मम देशस्य नाम भारतम् ।

ii. ये भारते वसन्ति ते भारतीयाः / वयं सर्वे भारतीयाः ।

iii. अस्माकं देशस्य संस्कृतिः पुरातन-संस्कृतिः अस्ति ।

iv. भारतस्य उत्तरे हिमालयपर्वतः अस्ति ।

v. भारतस्य दक्षिणे हिन्दुमहासागरः अस्ति ।

8.<u>मम देशः</u>

i. मम देशस्य नाम भारतम् ।

ii. भारतदेशः विशालः अस्ति ।

iii. भारतदेशे पुण्यनद्यः सन्ति ।

iv. भारतम् पुरातन-देशः अस्ति ।

v. भारतस्य उत्तरे हिमालयपर्वतः अस्ति ।

vi. भारतस्य दक्षिणे हिन्दुमहासागरः अस्ति ।

9.वृष्टिकालः

(मेघाः,वृष्टिः,जलम्,मयूराः,सन्तोषम्)

i. वृष्टिकाले कृष्णवर्णाः मेघाः भवन्ति ।

ii. वृष्टिकाले वृष्टिः भवति ।

iii. वृष्टिकाले नद्यां जलसमृद्धिः भवति ।

iv. वृष्टिकाले मयूराः नृत्यन्ति ।

v. सर्वे जनाः वृष्टिं दृष्ट्वा सन्तोषम् अनुभवन्ति ।

10. तमिल्नाडु राज्यम्

(राजधानी,प्राचीनमन्दिराणि,समुद्रतीरम्,भाषा,प्रसिद्धस्थलानि)

i. तमिल्नाडु-राज्यस्य राजधानी चेन्नै अस्ति ।

ii. तमिल्नाडु-राज्ये अनेकानि प्राचीनमन्दिराणि सन्ति ।

iii. विश्वप्रसिद्धं मेरीना-समुद्रतीरम् तमिल्नाडु-राज्ये एव अस्ति ।

iv. तमिल्नाडु-राज्ये, जनाः तमिळ-भाषया सम्भाषणं कुर्वन्ति ।

v. मदुरै,तञ्जावूर्,रामेश्वरं, तिरुच्चि इत्यादीनि प्रसिद्धस्थलानि सन्ति ।

11. **<u>मयूरः</u>**

(मेघः, गुहवाहनम्, वर्णमयः, नृत्यम्, सर्पः, पिच्छः, वनम्)

i. मेघान् दृष्ट्वा मयूरः नृत्यति । [यदा मेघाः गर्जन्ति तदा मयूरः नृत्यति ।]

ii. गुहस्य वाहनं मयूरः ।

iii. मयूरस्य पक्षाः वर्णमयाः भवन्ति ।

iv. मयूरस्य नृत्यं मनोहरम् अस्ति ।

v. मयूरः सर्पं खादति ।

vi. मयूरस्य पिच्छे विविधाः वर्णाः सन्ति । [मयूरस्य पिच्छः दीर्घः अस्ति ।]

vii. मयूरः वने वसति । [मयूरः सर्वेषु खगेषु सुन्दरतमः अस्ति ।]

12. **समुद्रतीरम्**

(सैकतम्, तरङ्गाः, नौका, धीवरः,आपणाः, दीपस्तम्भः)

i. समुद्रतीरे सिकता अस्ति ।

ii. समुद्रतः तरङ्गाः समुद्रतीरं प्रति आगच्छन्ति ।

iii. समुद्रतीरे नौकाः तिष्ठन्ति ।

iv. धीवराः मीनान् ग्रहीतुं समुद्रे गच्छन्ति ।

v. समुद्रतीरे बहवः आपणाः सन्ति ।

vi. समुद्रतीरे दीपस्तम्भः अस्ति । सः प्रकाशं ददाति ।

13. गौः

i. गौः इत्युक्ते धेनुः । धेनुः साधु-मृगः अस्ति । धेनुः शाकाहारी अस्ति ।

ii. धेनुतः वयं क्षीरम्, नवनीतम्, घृतं च प्राप्नुमः ।

iii. धेनुः गोमाता इति कथ्यते ।

iv. धेनौ सर्वे देवाः वासं कुर्वन्ति ।

v. मन्दिरेषु अभिषेकसमये, धेनोः गोमयस्य उपयोगं कुर्मः ।

14. वृष्टिः

i. सर्वे जनाः वृष्टिम् इच्छन्ति । (मृगाः, पक्षिणः च वृष्टिम् इच्छन्ति ।)

ii. वृष्टि-कारणेन नदीषु जल-समृद्धिः भवति ।

iii. वृष्टिं विना जीवनं बहु कष्टकरं भवति ।

iv. वृष्टिं विना सस्यानि, वृक्षाः च न वर्धन्ते ।

v. वृष्टिः नास्ति चेत्, दुर्भिक्षं भवति ।

vi. महती वृष्टिः भवति चेत् आप्लावः भवति ।

vii. तमिल्नाडु-राज्ये अक्टोबरमासे, नवम्बरमासे च वृष्टिः भवति ।

15. स्वपरिचयः

i. मम नाम दीपा । अहं नङ्गनल्लूरे वसामि ।

ii. मम पितुः नाम रामः । मम मातुः नाम सीता ।

iii. मम पत्युः नाम राघवः । अहं गृहिणी अस्मि ।

iv. मम पतिः कार्यालये कार्यं करोति ।

v. मम गृहे पञ्च जनाः सन्ति ।

vi. अहं, मम श्वशुरः, श्वश्रूः,पतिः,पुत्रः च स्मः ।

vii. मम पुत्रस्य नाम अश्विनः ।

viii. सः DAV विद्यालये नवमकक्ष्यायां पठति ।

ix. अहं वीणावादनं जानामि । अहं संस्कृतम् इच्छामि । अतः अहं संस्कृतं पठामि ।

<u>अन्य-वाक्यानि</u>

1. अहं विद्यालये पठामि ।
2. अहं निवृत्तः अस्मि । / अहं निवृत्ता अस्मि ।
3. अहं वित्तकोशे/पत्रालये कार्यं करोमि ।
4. मम पत्न्याः नाम दीपा । मम पुत्रद्वयम् अस्ति । मम पुत्रीद्वयम् अस्ति ।
5. मम एकः पुत्रः, एका पुत्री च स्तः ।
6. मम प्रथमपुत्रस्य नाम ... , मम द्वितीयपुत्रस्य नाम ...
7. मम पुत्र्याः नाम ...
8. मम प्रथमपुत्र्याः नाम ... , मम द्वितीयपुत्र्याः नाम ...

शान्तिमन्त्रः

सर्वे भवन्तु सुखिनः
सर्वे सन्तु निरामयाः
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु
मा कश्चित् दुःखभाग् भवेत्
ओं शान्तिः शान्तिः शान्तिः